

דרישכונ

בס"ד

פרשת בְּהַעֲלֹתֶךָ, תשע"ט, מספר 1322

"מי יאכילנו": על ברכת האורח לבעל הבית

אהרן ארנד

מפני שבהכרח האוכל דלאו דיליה (= שאינו שלו) לא ינצל מבושה... על כן נאה היא התפילה הזאת לאורח על בעל הבית, שברכו ששכרו יהיה משלם ולא יתערב בה סך בושה וכלימה, אף על פי שמטבע נתינת בשר ודם שיהיה עמה למקבל בושה וכלימה.

כלומר, אף שבעל הבית מקיים מצוות הכנסת אורחים, האורח מתבייש מכך שהוא אוכל על שולחן אחרים. ולפי מידת 'מידה כנגד מידה' בעל הבית אמור היה לקבל את שכרו עם מעט בושה, ולכן תיקנו שהאורח יברך אותו: "שלא יבוש בעל הבית". תפילה זו נועדה לבטל את טענת מידת הדין כדי שיקבל את שכרו בלא כל בושה.

פירוש שלישי הציע ר"ז יאדלר:⁵ הנצרך לבריות מתמלא בושה, והמארחו בסבר פנים יפות מצילו מבושה, לכן ראוי המארח להתברך שלא יבוש.

ב. בושה שהאירוח אינו מכובד

ר"ש דייטש ביאר את הנושא בעקבות פירוש לתלמוד ששמע מרבו החת"ם סופר, המבוסס על ההבדל בין גישת הבעל לגישת האישה באשר לכיבוד המוגש לאורחים.⁶ אברהם אמר לשרה בעניין הכנת העוגות לאנשים שבאו לבקרו: "מִהְרֵי שְׁלֵשׁ סָאִים קָמַח סֶלֶת" (בר' יח:ו). על כך נאמר בתלמוד (בבא מציעא פז ע"א):

כתיב 'קמח' וכתוב 'סלת'! אמר רבי יצחק: מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש.

מה פשר תשובת ר' יצחק? רש"י מבאר שסולת עדיפה מקמח, ואברהם ביקש משרה סולת, ואילו שרה אמרה 'קמח'. החת"ם סופר ביאר בדרך אחרת: אברהם אמר קמח ושרה אמרה סולת, ומבאר בשמו הרב דייטש:

ואם תאמר: מאי "עיניה צרה באורחים", אדרבה הרי יפה עיניה באורחים! ופירש מורי הגאון ז"ל (= החת"ם סופר) דאדרבה, דמה שאשה מוסיפה בכבוד האורחים גורם שלא יוכל להכניס הבעל הבית אורחים כולי יומא.

⁴ רא"ה קוק, עין איה, ירושלים תש"ן, ברכות מו ע"א. וראו אגרת המוסר המיוחסת להרמב"ם, מהדורת ה' קופרמן, ירושלים תשס"ז, עמ' קכט.

⁵ ר"ז יאדלר, תפארת הגר"ז, ירושלים תשמ"ד, ברכות מו ע"א.

⁶ ר"ש דייטש, ברכות מציון: אמרי שפר על מסכת ברכות, ירושלים תשס"ה, עמ' תפו.

ברכת המזון נחתמת בסדרת בקשות ובברכה שמברך אורח את בעל הבית. המקור לברכת האורח הוא במסכת ברכות (מו ע"א):¹

אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע ואורח מברך... אורח מברך כדי שיברך בעל הבית. מאי מברך: יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ורבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחין וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה ידיו, ולא יזדקר לא לפניו ולא לפניו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

דעות שונות יש בהלכה באשר לנוסחה של ברכת האורח. רב סעדיה גאון (בסידורו, עמ' קז) כלל את כל הברכות שבציטוט לעיל ואף הרחיבן. הרמב"ם (הלכות ברכות ב, ז) הביא רק את המשפט הראשון ב'יהי רצון' ולאחר מכן כתב: "ויש לו רשות להוסיף בברכת בעל הבית ולהאריך בה". כלומר, לדעתו ההוספה של רבי אינה חובה. ואילו בספר ארבעה טורים ובספר שלחן ערוך (או"ח רא, א) מובאות הברכות דלעיל בנוסח הקרוב לזה שבתלמוד.² נעיין כאן במשפט: "שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא". נראה כמה אפשרויות לביאורו.

א. בושת הנזקק

מספר פרשנים ביארו שמדובר בבושה של נזקק. ר' דוד אבודרהם מבאר:³

לא יבוש בעולם הזה: פירוש מחמת עוני. ולא יכלם לעולם הבא: פירוש מחמת עוונות שיהיו בידו.

לפי זה האורח מברך את בעל הבית שלא יגיע לידי בושה מחמת עוני. העוני קשור לאירוח, שכן העני מתבייש על שנזקק לאירוח או על שאינו יכול לארח.

בכיוון קצת שונה ביאר רא"ה קוק:⁴

* ד"ר אהרן ארנד, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ מתוך דפוס ראשון, שונצינו רמ"ד. בשאר עדי הנוסח של התלמוד יש שינויים מעטים.

² על נוסחי ברכת האורח ראו מ' קהן, ברכת האורח, בני ברק תשס"ג, עמ' צז-צט; מ' גברא, מחקרים בסידורי תימן, ג, בני ברק תש"ע, עמ' 344-337; ר"ד צדוק, קונדרים מאמרים, ו, מודיעין עלית תשע"ז, עמ' לה-מ.

³ ר"ד אבודרהם, פירושי הברכות והתפילות, ירושלים תשע"ז, עמ' 125.

ד. שלא יתאכזב מבטחונו בקב"ה

אולי אפשר להציע ביאור אחר. חז"ל נהגו לשבץ פסוקים בברכות שהם תיקנו,⁸ ואף כאן המשפט "לא יבוש... בעולם הזה ולא יכלם בעולם הבא" מקורו בפסוק "ישראל נושע בה" תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד" (יש' מה:יז). נראה שמשמעות פסוק זה היא שעם ישראל יושע על ידי הקב"ה, ולעולם לא יתאכזב מביטחונו בו. בוושה במקרא באה לעיתים במשמעות אכזבה מתקווה ומביטחון.⁹ הנביא יואל (ב:כו) אומר: "וְאֶכְלְתֶם אֶכּוֹל וְשִׁבֹעַ וְהִלַּלְתֶם אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יָבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם". כאן נזכרים השובע וההודאה לקב"ה על כך, וגם חוסר הבושה והאכזבה הנובעים מכך. גם משורר תהלים ציין שהוא בוטח בקב"ה ומבקש שלא יבוש; היינו שהקב"ה יהיה בעזרו ולא יגרום לו אכזבה על ביטחונו בו.¹⁰ כנראה שזו גם משמעות הברכה לפני 'קריאת שמע' של שחרית: "ולא נבוש לעולם ועד כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו". כלומר, אנו בוטחים בקב"ה ומבקשים שלא יאכזבנו. כך גם בתפילת העמידה: "ותן שכר לכל הבוטחים בשמך באמת, ושים חלקנו עמהם ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו".

בברכת האורח מצוי רק עניין הבושה ולכן נראה להשלים כך: האורח מברך את בעל הבית, המקיים את מצוות הבורא והכנסת אורחים בכלל זה, שלא יתאכזב מביטחונו בקב"ה, והקב"ה יהיה עימו בעולם הזה ובעולם הבא. ברכת האורח שולבה בחלק מהנוסחים בשינוי לשון בברכה השלישית של ברכת המזון, ובה מצויים שני נושאים: בקשה שהקב"ה יזון אותנו ותקווה שלא נתאכזב, וזו לשונה (בנוסח אשכנז):¹¹

ונא אל תצריכנו ה' אלוקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם כי אם לידך... שלא נבוש ולא נכלם¹² לעולם ועד.

וזהו הפרש שבין האיש לאשה: כי האיש החסד אינו אומר אלא "ואקחה פת לחם וסעדו לבכם" (בר' יח:ה), ואינו מבטיח לחם חמודות ולא טבוח טבח, אלא שיהא האורח מסתפק במה שימצא לפניו כדרך שולחנו של בעל הבית. אכן האשה תאמר שהיא מתביישת לפני האורחים בשולחן הדיוט כזה, ומכינה לפנייהם מזון רב ובשר שמן ויין ישן וכבוד מרובה. ומה שמוסיפה מגרעה גרעה, שאין כוחו של בעל הבית לעשות כל שעה לפני האורחים כך, והוא צריך להניח מלהביא אורחים. אך אי כדרכו יזמין אורחים, הרי בכל שעה יוכל להכניס אורחים. והיינו "קמח סולת": הוא אמר קמח, והיא לא עשתה כן אלא הוסיפה כבוד והביאה סולת, מכאן לאשה שמתביישת לעשות שולחן הדיוט ועיניה צרה באורחים.

כלומר, כשאישה מקבלת אורחים היא מכינה להם מזון רב ויקר, בעוד שהבעל שם ליבו פחות לרמת הכיבוד ומסתפק במועט. קשה להזמין אורחים לעיתים קרובות, אם מכבדים אותם במזון יקר ומשובח, ומשום כך משמעות הדבר היא ש'עיניה צרה באורחים'. על יסוד הבחנה זו הרב דייטש מבאר את ברכת האורח:

ולפי זה אומר אני היינו דקא תקנו לבקש: "יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה". פירוש שלא יתבייש מלהביא סעודה קטנה לפני האורחים, ורק כדרכו של בעל הבית, ועל ידי כן לא יניח צדיק דרכו מלהכניס אורחים. "ולא יכלם לעולם הבא" שמוצא שכרו משלם. מה שאין כן אם מתבייש במה שלפניו, נמצא אינו מכניס אורחים ונמצא מתבייש לעולם הבא.

האורח מברך את בעל הבית שלא יחשוש מלארץ אף שהארוחה תהא צנועה, שאם לא כן לא יוכל לקיים מצוות הכנסת אורחים וממילא לא יקבל שכר על כך בעולם הבא.

ג. הבושה בשירות לאורח

רא"א גורביץ מבאר שהמארח עלול להתבייש ולהתבזות מפעולות האירוח, שכן הוא משרת ומאכיל ומשקה את האורח. כמסופר על אברהם: "וְאֶקְחָה פֶת לֶחֶם... וְאֶל הַבָּקָר רָץ אֲבָרָהָם וַיִּקַּח בָּן בָּקָר... וַיִּקַּח חֲמֵאָה וַחֲלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּגִיָּהּ וְהוּא עֹמֵד עֲלֶיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ" (בר' יח:ה-ח). וכן מסופר על ר' אליעזר ור' יהושע שהיו מסובים בחתונת בנו של רבן גמליאל (קידושין לב ע"ב):

והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם... אמר לו ר' אליעזר: מה זה יהושע, אנו יושבין ורבן גמליאל עומד ומשקה עלינו.

ומכיוון שבעל הבית מוחל על כבודו ומשרת את האורח, האורח מברכו שלא יבוש בשום בושה שאינה ראויה, כשכר על שהיה מוכן להתבזות בשמשו אותו.⁷

⁷ רא"א גורביץ, אור אברהם על סידור התפלה, א, ירושלים תשע"ו, עמ' תכא.

⁸ ראו מ' בר-אשר, לשוננו רנה, ירושלים תשע"ו, עמ' 35-9.

⁹ ראו ע' חכם, דעת מקרא על ישעיהו מה:יז; יואל א:יא; תהלים ע:ג.

¹⁰ כגון: "אֲלֵיךְ זָעַקוּ וְנִמְלְטוּ בְךָ בְּטַחוֹ וְלֹא בּוֹשׁוּ" (תה' כב:1); "אֱלֹהֵי בְךָ בְּטַחְתִּי אֶל אֲבוֹשָׁה" (כה:ב); "בְּךָ ה' חֲסִיתִי אֶל אֲבוֹשָׁה לְעוֹלָם" (עא:א).

¹¹ על נוסחי ברכה זו ראו: L. Finkelstein, "The Birkat Ha-Mazon", JQR, 19 (1928-9), pp. 253-258.

¹² רא"ד ווארמן מבוטשאטש (אשל אברהם, אר"ח סי' קפט) כתב, ששמע את ההוספה 'ולא נכלם' אחרי 'ולא נכלם', אך כיוון שלא ראה נוסח זה בדפוס החליט לא לאומרו. אפשר שהוא המקור לבן עירו ש"י עגנון, בסיפורו 'ולא נכלם' בספרו אלו ואלו, עמ' רפט-רצה. מילים אלה נוספו במקצת הנוסחים של ברכת המזון, כגון בהגדת בית היין, פרעמישלא תרנ"ח, ויש שהקיפום בסוגריים, כגון בהגדת מבני אשר, ורשא תרנ"ד.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף